

---

**TOURISM AS A COMPOSITION OF ECONOMIC SCIENCES AND THE ECONOMIC PROCESS**


---

**Vladimir Kitanov**

University “Goce Delcev” Stip, Macedonia, [vladimir.kitanov@ugd.edu.mk](mailto:vladimir.kitanov@ugd.edu.mk)

**Abstract:** The tourism economy can be defined as part of the economic sciences that describes, analyzes, explains and brings together the phenomena and relations in tourism in terms of their economic performance and result / reflection. Given that it can significantly affect socio-economic relations and given the necessary systemic solutions within the national economies, the relevant economic policies of the country and the international community, tourism has all the properties / features to be subject to macroeconomic analysis. On the other hand, the multitude of economic organisms operating in the tourism industry justify many microeconomic studies. But apart from the interests that tourism thrives in the framework of aggregate economics and economics of enterprises, it justifiably requires specific study as a "boundary area" that is somewhat analogous to the frontier or district economics of some other activities. Moreover, seen as a commercial phenomenon, tourism can and must, above all, be described and analyzed analytically, be explained and understood as such an area of economic sciences, because in such an area, purified terms allow for a clearer understanding of its macroeconomic and microeconomic aspects. However, there is also the biggest problem in determining the place of tourism as the subject of economic sciences.

**Keywords:** tourism, economics, tourist consumption and economic process

**ТУРИЗМОТ КАКО СОСТАВЕН ДЕЛ НА ЕКОНОМСКИТЕ НАУКИ И  
СТОПАНСКИОТ ПРОЦЕС**

**Владимир Китанов**

Универзитет “Гоце Делчев“, Штип, Република Македонија, [vladimir.kitanov@ugd.edu.mk](mailto:vladimir.kitanov@ugd.edu.mk)

**Апстракт:** Економиката на туризмот може да се дефинира како дел од економските науки која ги опишува, анализира, објаснува и ги доведува во заемна врска појавите и односите во туризмот од аспект на нивниот економски учинок и резултат/одраз. Со оглед на тоа што може значително да влијае на општествено-економските односи и со оглед на потребните системски решенија во рамките на националните економии, на соодветните економски политики на земјата и на меѓународната заедница, **туризмот ги има сите својства/особини да биде предмет на макроекономски анализи.** Од друга страна, пак, мноштвото стопански организми кои делуваат во туристичкото стопанство ги оправдуваат многуте микроекономски проучувања. Но, освен интересите што туризмот ги буди во рамките на агрегатната економика и економика на претпријатијата тој оправдано бара и специфично проучување како „врзно подрачје“ кое донекаде е аналогно на гранската или обласна економика на некои други дејности. Уште повеќе, гледан како стопански феномен туризмот може и, пред се, мора да се опише и аналитички да се истражува, да се објаснува и сфати како такво врзно подрачје од економските науки, зашто на такво подрачје пречистените поими овозможуваат појасно да се разберат неговите макроекономски и микроекономски аспекти. Меѓутоа, тука се јавува и најголемиот проблем во врска со одредувањето на местото на туризмот како предмет на економските науки.

**Клучни зборови:** туризам, економика, туристичка потрошувачка и стопански процес.

Може општо да се каже дека задача на современите економски науки е да ги опишува, анализира, да објаснува и да го доведува во врска односот на битните феномени, пр.: производството, вработеноста, цените и др. кои влијаат на општествено-економскиот развој. Таквата работа треба да биде вклопена во рамките на системот во кој може да се зборува за вистинска анализа:

1. Имајќи го предвид слојениот карактер на спомнативе битни феномени, кои им придаваат белог на агрегат, економските науки кои се занимаваат со нив од аспект на нивното делување во/на стопанството, па и општеството во целина, се вика *макроекономика* или *агрегатна економика*;

2. Агрегатните стопански категории се само компактен израз на севкупното делување на сите оние темелни економски организми кои ја чинат основата на стопанската структура. Сведени и проучувани на ниво на тие одделни /поединечни организми, истите тие категории-производство, вработеност, цени и тн. се предмет на истражување на оној дел од економските науки кои се нарекува *микроекономика* или *економика*

на претпријатијата. Треба да се каже дека и истовидните феномени можат истовремено различно да се однесуваат на макроплан и микроплан. Она што е корисно за одделен стопански организам не мора да биде корисно за општеството, и обратно, од каде што произлегува сериозен проблем за ускладување/прилагодување на тие интереси. За да може полесно да се локализираат разликите и подобро да се согледа можноста за ускладување /прилагодување на различните интереси, погледите на современите економски науки се свртени/насочени кон групациите на истовидните организми, кои чинат еден вид „врзно подрачје“ во истражувањата поради што таквите истражувања обично се сметаат за гранка на економиката или економика на стопанската област. На тоа ниво од економското набљудување и анализа често можат да се утврдат многу значајни стопански законитости и за макроекономски и за микроекономски развој, кои, инаку, не можат да се видат ниту во показателите од агрегатните стопански анализи, ниту на ниво на анализа на претпријатијата/компанијата. Таков грански пристап на истражување на економските појави и односи предмет е на посебните или грански економики, како што се економика на индустријата, на аграрот, на прометот и сл.

Разграничувањата за кои овде се говори имаат само релативно значење и речиси е невозможно да се повлече точна граница помеѓу одделни нивоа на разгледување на феномените кои, во основа, се истоветни. Затоа и разјаснувањето на можните основни пристапи на набљудување и истражување на некои појави, а не формална и насилна поделба на одделни органски целини. Согласно опишаните задачи, содржината и општата поделба на економските науки можно е да се утврди и *местото на економиката на туризмот*.

Имено, туристичкото стопанство не го чини само една хомогена гранка или подрачје, ами тоа е комплексно делување на низа/повеќе разновидни стопански и нестопански дејности кои, гледано поединечно/одделно, по своите технички, технолошки и организациски својства припаѓаат на различни гранки, кои пак, со својата економска физиономија и функција влегуваат во рамките на туристичкото стопанство. Барајќи го местото на економиката на туризмот, најпризнатите современи теоретичари на туризмот поаѓаат од поделбата на науката за туризмот на општа наука за основите на туризмот и на посебни науки, во кои освен историја на туризмот ги вклучуваат и земјопис/географија, психологија, социологија и тн., како и економика на туризмот.

Притоа, економиката на туризмот ја расчленуваат на нејзините макроекономски, грански и микроекономски аспекти, но во фундаменталната литература гранските аспекти како врзно подрачје многу малку се истражува. Претежно истражувањата се насочуваат на најкарактеристичните макроекономски аспекти и на однесувањето на одредени микроекономски единици од одделни гранки, и тоа само оние кои непосредно учествуваат во туризмот. Слично е и во нашата домашна литература. На пример познато е дека наспроти поранешната, современата економска наука се повеќе се занимава со економска анализа на макроекономските и грански подрачја при што не се отстапува од понатамошен развој на микроекономските истражувања. За разлика од општите економски науки, во туристичката литература евидентно недостасуваат системските врзани, грански анализи што е очигледна последица од потешкотијата во дефинирањето на туризмот како гранка или област и поради сложеноста на туризмот како врзно подрачје, односно негово разграничување во доменот на макроекономските и микроекономските истражувања или во доменот на други меѓусекторски истражувања.

Недоволниот грански третман во економиката на туризмот е специфика и за странската и за домашната литература со тоа што кај нас е малубројна и микроекономската обработка. Меѓутоа, иако кај нас најчесто се обработувани макроекономските аспекти на туризмот, постои низа од такви аспекти кои досега се или потполно испуштени или само се наброени со ретка дескрипција или, пак, воопшто не се вклучени во меѓузависниот систем. Причина за тоа не е само нашата бавност во следењето на многу брзиот развој на економските сознанија за туризмот во светот и кај нас, ами многу повеќе методичките и аналитички потешкотии. Тие започнуваат поради ограничен број на проверени информации, податоци кои се во тренд, а потоа следуваат методолошки проблеми и институционални и други лимити/ограничувања. Но, можеби најважна причина за овие недостатоци во макроекономските истражувања е, пред се, недостатокот од грански економски анализи. При тоа, **во туризмот не може да се говори за „гранка“, ами за низа од гранки кои се застапени во туристичкото стопанство.** Меѓутоа, економиката на туризмот не се интересира за сите гранки посебно, ами за оние делови кои го чинат туристичкото стопанство. Имено, тие делови често не се разликуваат ниту технички, ниту технолошки, ниту организациски од базната гранка на која и припаѓаат, но обично многу поинаку се однесуваат економски. Кои делови се тоа и кои гранки се тоа и како се однесуваат економски, тоа во суштина го одредува само еден агенс-туристичкиот потрошувач, со оној дел од својот доход кој го наменил за туристички потреби. Тој дел од доходот кој се јавува како туристичка потрошувачка претставува заеднички именител за најразличните белези на туристичките

организми кои го чинат комплексот од туристичкото стопанство. Тој е резултат/исход и во исто време глобална рамка на сите економски појави, односи, функции и учинок на туризмот. Тој го дефинира/одредува туристичкото стопанство.

Значи, **туристичката потрошувачка** е заеднички именител кој делува како извонредна кохезиска сила која ги пресоздава многуте разновидни делчиња во складен мозаик, од една, и во единствен жив организам, од друга страна. Тој жив организам(туристичката потрошувачка) одредува кој дел од угостителството, прометот, трговијата, обртот и многу други гранки, во кое време и под кои услови престанува економски да функционира како дел од својата техничко-организациска групација и преоѓа во друга функционална и трговска /пазарна групација, во туристичко стопанство. Според тоа, овдека сакаме да истакнеме дека под грански аспект на туризмот се мисли токму на ваква специфично формирана групација, а не на класична гранска поделба.

Историски гледано, во почетокот на човечкото општество сиот стопански процес на стоково производство се состоел од два тесно поврзани момента: а) производство и б)потрошувачка. Таа поврзаност произлегувала од околностите дека тогашното производство било наменето за непосредна потрошувачка. Паралелно со промената во производните односи и во процесот на производството се развивале сложени општествени односи и се подобрувал животниот стандард. Постепено во процесот на производството се појавиле уште два момента, така што целиот циклус на тој стопански процес се засновал на четири функции: производство (во потесна смисла на зборот), распределба, размена и потрошувачка. Овие четири функции често се нарекуваат моменти на производството во поширока смисла на зборот. Современата економска наука се повеќе ги расчленувала/ раздвојувала и анализираше тие четири моменти на производство и доаѓала до сознанија за нивната зависност без која не би можел да се замисли современиот процес на стоковото производство сфатен во поширока смисла. Така, денес е усвоено општото правило дека ниту еден момент, неопходен во современото општество, не би можел да функционира во денешна смисла без да биде поврзан за секој од останатите три моменти.

Некои експерти му даваат приоритет на производството во потесна смисла на зборот ,и сметаат дека оттука потекнуваат и другите функции, зашто без производство, без произведена стока не би можело да има ниту распределба, ниту размена, ниту потрошувачка. Меѓутоа, најновите согледувања, првенствено на таканаречените граѓански теоретичари, поаѓаат од истите елементи на производството, но во современите пазарни односи предлагаат поинаков редослед: они поаѓаат од потребите кои се реализираат со потрошувачката, а тоа е повод и причина за производство, и за распределба и за размена. Ако кон тоа се додаде дека и Маркс има констатирано дека во производството директно е вграден процесот на потрошувачка, со тоа само се нагласува дека приоритетот на некој момент зависи од кој агол го посматраме, а при тоа дека сите моменти се нераскинливо меѓу себе зависни/поврзани. Фактот дека многу признати имиња на економските науки од западниот свет посебно нагласуваат дека истражувањата на потрошувачката произлегува од реалната економска ситуација на тие земји и искуството од големата светска економска криза од 30-те години на минатиот век. Имено, во потрошувачката тие гледаат движечка сила во производството и во другите економски и општествени движења. Но, без оглед на разликите, повеќето современи економисти се сложуваат дека **потрошувачката е важен чинител за економските односи во општеството.**

Се чини дека со општиот стопански раст во повоениот период, во поразвиените земји ,на местото на индустриското и и другото стоково производство, започнало да се поставува прашањето поврзано со потрошувачката на оној дел од вишокот на трудот кој ја чини личната потрошувачка. Очигледно ,потрошувачката доаѓа во преден план и во макроекономските и во микроекономските истражувања, а со тоа паралелно и истражувањата во туризмот. Во тие истражувања туризмот добива се понагласено значење. Потполните сознанија на економското значење на туризмот барале дефинирање на неговото место во современите економски процеси. До такво дефинирање доаѓа дури тогаш кога туризмот се ослободил од поранешните тесни обртни, трговски и други псевдопроизводни/лажни систематизации и кога потполно е вклучен во други координати. Во тие координати туризмот повеќе не се обидува да се провлече на последна врата во сферата на производството, а повеќе не е ни актуелна дискусијата дали туризмот по систематизација на групациите му припаѓа на таканаречениот стоковен промет т.е. промет на стоки. Кога почнала да се спознава правата економска улога на потрошувачката во новите услови на високата стопанска развиеност во се поголемиот дел на светот, и во туризмот почнало да се откриваат многу важни карактеристики.

Затоа, денес истражувањето во економиката на туризмот првенствено е поврзано со истражувањата на теоретските аспекти на целиот комплекс на потрошувачка, а особено нејзините економски карактеристики и

функции. Бидејќи науката за потрошувачката/за трошење е една од најмладите и се уште недоволно истражена гранка на политичката економија, односно економика, економска политика, како и социологијата, психологијата и другите научни дисциплини, така и туризмот како категорија на потрошувачката дури во поново време е предмет на интензивен научен интерес и истражување.

Во туризмот се одразуваат сите елементи на производството. Туризмот содржи некои карактеристики на стоково производство во тесна смисла на зборот ,кое е карактеристично по тоа што во низата од пазарни продукти ги вклучува предметот за работа и средствата за работа. Иако тие продукти најчесто се нарекуваат услуги, на пр, услуги за прехрана, тие го минуваат технолошкиот процес кој ги има сите елементи на производство во потесна смисла на зборот, а понекогаш и на индустриското производство( на пр. големи ресторани за самопослужување и сл.). Туризмот е тесно поврзан со моментите на распределбата и има многу важни консеквенции во процесот на понатамошната распределба на доходот што се манифестира низ соодветните економски функции на туризмот на планот на внатрешната и меѓународна циркулација на доходот. Но туризмот има многу важно место и во размената на внатрешен и на меѓународен план. Имено, туризмот е дејност која ги поврзува туристите-потрошувачите со туристичкото стопанство, а тоа, пак, со нејзината туристичко снабдителна база.

Туризмот нуди можности за интензивна размена. **Сепак, туризмот најтесно е поврзан со потрошувачката.** За тоа говори и фактот дека туризмот не се појавил само заради туристичките потреби, ами и поради можностите за туристичка потрошувачка како посебна квота во категоријата на доходот и во системот на неговата распределба. Туризмот е врзан за еден вид непосредно и своевидно конзумирање(уживање без вистинско трошење) на низа од непотрошени добра кои воопшто не влегуваат директно во процесот на производството и кои без туризмот не се ниту стока, на пр. одредени природни вредности (клима, сонце, плажа, снег) или културни добра (споменици, минато, фолклор и сл.). Понатаму, туристичкото стопанство во макроекономска смисла создава одреден доход преку ангажирање на средствата за производство и труд/работа, но во макроекономската мерка голем дел од тој доход кој произлегува од внатрешните туристички активности не е новосоздадена вредност, ами прелеан претходно создаден доход кој добил обележја на туристичка потрошувачка.

И конечно, по своите својства, функции и судбинска зависност од доходот, не само што е врзан за потрошувачката, ами, од аспект на потрошувачите, туризмот е идеален тип на непродуктивна потрошувачка: во семејниот буџет трошоците за туризам немаат никаква активна ставка.

## ЛИТЕРАТУРА

- [1] **2012.** *Action Plan on Youth Employment* . Skopje : н.а., 2012.
- [2] **Agner, Joakim. 2012.** *Outcome Assessment and Lessons Learnt from Swedish Development Cooperation with Macedonia*. 2012.
- [3] **European Union. 2013.** *Facts and figures on organic agriculture in the European Union*. 2013.
- [4] **CNVP. 2013.** *Piloting on Agro-forestry and renewable energy possibilities -Biomass production*. н.м. : CNVP Macedonia, 2013.
- [5] Cypher MJ and Dietz LJ (2009). *The process of economic development*, Routledge.
- [6] **IME programme, Swisscontact. 2014.** *Green Economy Literature Review*. Skopje : н.а., 2014.
- [7] **2014.** *Sustainable Agriculture Market Sector Report - Organic Agriculture*. Skopje : н.а., 2014
- [8] **LEI. 2013.** *The social dimension of green growth in the Republic of Macedonia*. 2013.
- [9] **MoAFWE. 2010.** *Guide For Foreign Direct Investments In The Macedonian Agro-Food Sector*. Skopje : Government Republic of Macedonia, 2010.
- [10] Tisedel, C.: *the Economics of tourism*, EEP, Cheltenham, 2000.
- [11] *Travel and Tourism Economic Impacts 2015*, WTTC, 2015